

MOPROFESA MS MAKHANYA, HLOOHO YA SEKOLO LE MOTLATSİ WA

TJHANSELARA

YUNİVESİTHI YA AFRIKA BORWA

KAMOHELO: WEBINARA YA SEBOKA SA LEKALA LA PSET LA KAPA

LEBOYA

La 22 ho isa ho la 23 Lwetse 2020

Kea leboha Motsamaisi wa Lenaneo, Ngaka Genevieve James

- Ngaka Zamani Saul: Tonakgolo, Kapa Leboya
- Ditho tsa Baemedi ba Dikamano tsa Ditjhaba
- Moprofesa Tshilidzi Marwala: Hlooho ya Sekolo le Motlatsi wa Tjhanselara, Yunivesithi ya Johannesburg
- Moprofesa Andrew Crouch, Hlooho ya Sekolo le Motlatsi wa Tjhanselara, Yunivesithi ya Sol Plaatjie
- Ditho tsa seboka ho tswa dibakeng tsohle
- Baemedi ho tswa makaleng a setjhaba le a poraefete
- Baeti ba menngweng
- Ditho tsa bophatlalatsi ba ditaba
- Bo-mme le bo-ntate

Kamohelo e mofuthu ho lona bohle.

Sena ebile selemo se nang le thahaselliso haholo hofihlela hona jwale. Re ne re sa tswa qala ho keteka selemo sa 2020 e le selemo sa “*mashome a mabedi sa bongata*” ha sewa sa COVID-19 se hlasela, se siya bohle re lwana ka matla ho boloka boiteko ba rona bo fapaneng hore bo sebetse tikolohong ya dithibelo tse matla haholo tsa ho kwala ha naha.

Ho ba bangata, ke ntho e bohloko hore ebe *selemo sa mashome a mabedi sa bongata* e bile selemo sa *mashome a mabedi sa ho se be le letho*. Batho ba bangata ba lahlehetswe ke mesebetsi, matlo le dintho tse ding tse ngata. Ba bang bona ba lahlehetswe ke baratuwa ba bona - e leng boleng ba bophelo. Ke nahana hore se re makaditseng kaofela ke lebelo leo ka lona maphelo a rona a fetohileng ka lona, le hore na dintho tseo pele di neng di nkuwa di le bohlokwa hakana jwale di nkuwa di le nyane hakae. Ho shebella motswadi ya ratwang ho tloha ha a phela bophelo bo tlwaelehileng bo maphathaphathe ho ya ho ha a patwa matsatsing a 10 hamorao feela ho tla etsa hore esita le motshwaya-diphoso e moholo ka ho fetisisa a emelle morao, a kgethe dintho tsa bohlokwa botjha mme a ye pele kamoo ho lokelang. Ke nahana hore e ka ba nnete hore re re ha COVID-19 e fihla, bophelo bo ile ba fetoha ba nnete ka ditsela tsohle.

Mme ka ditsela tse ngata, ho bile jwalo le ho thuto e phahameng. Le ha bohle re anngwe ke sewa sena, boholo le tshusumetso ya pherekano bo ne bo fapane ho tloha theong ho ya ho e nngwe. Empa ntho eo e bileng karolo e arolelanwang ke hore se re qobelletse ho tobana le, ho hlahloba le ho lekola botjha mohopolo wa tsebo le thuto, le karolo eo yunivesithi e e bapalang nakong ena ya pherekano ya lefatshe.

Nka le jwetsa hore tshebetso ena e ne e se e qadile nakwana pele ho COVID-19, ha nnete ya ditswelopele tse potlakileng tsa theknoloji le dijithale di fetoha nnete ya mantlha phanong ya tshebeletso ya thuto e phahameng le ha re ne re qala ho lwantshana le dintlha tse ke keng tsa hanyetswa: ho kenyeletswa le hore hoo e ka bang 60% ya tsebo e ntjha e hlahiswa kandle ho yunivesithi, le hore nakong eo baithuti ba qetang selemo sa bona sa boraro, tsebo eo ba e fumaneng selemong sa bona sa pele e ne e kanna ya ba ha e sa hlokeha. Kea kgolwa barupedi ba bangata ba fumane sena se sa kholwehe, mme se tshosa haholo. Ho ile ha e ba le kamohelo e akaretsang ya hore re tlameha ho kena tereneng ya theknoloji, empa ka mokgwa o tshwanang ho bile le kganyetso e matla ya ho etsa jwalo. Leha ho ka ba jwang, mme Moprofesa Marwala o tla ntshehetsa tabeng ena, matla le nyakallo di ne di qadile thutong e phahameng le makaleng a mmuso le a poraefete mabapi le ho sebedisa thepa e fumanehang bakeng sa 4IR thutong le setjhabeng ka kakaretso e

le tlhokeho ya tswelopele le ntlafatso ya setjhaba sa rona, naha le kontinente. Seo ha se bolele hore, rona ba amohetseng mohopolo wa 4 le 5IR re ne re sa tsebe mathata ao re tobaneng le ona ha re fallela tikolohong ya dijithale ya lekgolo la bo 21 la dilemo. Ho fapana le moo, re hlokomela ka bohloko bohle diphephetso le dikotsi tsa ho o amohela - ho kenyelletsa ditaba tse mabapi le phihlello le ho qhelelwa ka thoko - empa re na le maikutlo a hore melemo e feta diphephetso le hore tlhoko ke "mme wa boqapi".

Bakeng sa ba neng ba leka ho tjhetjhisa se ke keng sa qojwa, COVID-19 mohlomong e re ruta thuto e thata ka ho fetisisa mabapi le hore na pherekano e tswang kante e ka emisa tsela eo re phelang ka yona, re sebetsang ka yona mme le ho ba ha rona ka mokgwa o seng monate jwang. Re bile le tatso ya sena diyunivesithing tsa rona nakong ya boipelaetso ba #Feesmustfall. Mananeo a thuto diyunivesithing tse ngata a bile le ditshitiso tse tshwanang ha boetapele ba diyunivesithi bo ntse bo batla ho fumana mekgwa e meng ya ho fetisetsa thuto ho baithuti le ho netefatsa hore ba ntse ba ka ngola ditlhahlobo le ho phethela selemo sa thuto ka polokeho. COVID-19 e entse sena - jwalo ka ha ba bolela - "ka tekanyo e kgolo!".

E re ke bue ka mokgwa o hlakileng bakeng sa ba kanna ba se elellwe: semelo se tshwanang, mohau o bolokileng ho # Feesmustfall le sewa sa COVID-19, e bile theknoloji. Ho ditshitiso tse na tse pedi tse kgolo ditheo tsa rona tsa thuto e phahameng di fetetse thutong ya marang-rang ka hohle kamoo di ka kgonang, ho latela mehlodi ya tsona le bokgoni, mme di bile le monyetla o kgotsofatsang wa ho tswelapele ka mananeo a tsona a thuto - mme ke theknoloji e re dumelletseng ho etsa jwalo. Mme ha meralo ya theknoloji le tikoloho ya thekisetano ya yunivesithi e ntse e le maemong a hantle le ho feta, ho ba le tsebo e eketsehileng le ho kwetliswa ha basebetsi le baithuti, mme tshebetso ena ha e be le tshitiso e kaalo.

Mohlomong Unisa ke mohlala o tsotegang. Re batla re le kapele ka ditsela tse ngata. Re theo ya ODeL eo moralo wa motheo wa yona o thehilweng bakeng sa ODeL le eo basebetsi le baithuti ba yona ba tsebang moralo wa kgwebo le wa thuto. Re bile kgwebong ya ODeL ka mashome a mabedi a dilemo, mme jwalo ka ha yunivesithi e ne e se e itlamme ho, mme e se ntse e le mothating wa ho ba yunivesithi e sebetsang ka marang-rang ka botlalo. Empa re ne re na le tatellano ya nako e neng e tswela pele ho sutumelletswa morao ka mabaka a mmalwa, hoo ho leka ho kena marang-rang kapele haholo e bileng boiphihlelo bo nyahamisang haholo.

Ya ba COVID-19 e ya etsahala, mme ra bona se ka bitswang feela *fensetere e sa tlwaelehang haholo ya monyetla* wa ho sebetsana le monyetla ka sebete le ho fetela ka botlalo thutong ya marang-rang ka nako ya nnete. Nke ke ka le tena ka dintlha, empa e re ke le jwetseng – sena se ka etswa. E bile leeto le tshosang empa le thabisang, leo pheletso ya lona e seng haufi. Re ile ra ikamahanya le maemo mme ra ngola mananeo a thuto a matjha a loketseng thuto e fanwang ka marang-rang, mme ra etsa hore baithuti ba rona ba ngole ditlhahlobo tsa bona tsa bohareng ba selemo marang-rang ka botlalo. Ho ipapisitswe le dipheho tseo, re sa tswa fana ka polelo ya hore ditlhahlobo di tla ba marang-rang ka botlalo nakong e tlang. Ehlile, ho bile le mathata a qalo ya tshebetso ditlhahlobong tsa pele tse pedi kapa tse tharo - ho ne ho se na nako ya diteko kapa ditekolo - empa ke le tiisetsa hore hang ha re qeta ho sebetsana le mathata ana, di ile tsa tsamaya hantle haholo. Re motlotlo ka taba ya hore, mohlala, Sekolo sa rona sa Molao se atlehile ho fana ka ditlhahlobo tsa marang-rang ho baithuti ba fetang ba 20 000 – ka marang-rang ntle le mathata. Maikutlo a baithuti ba rona mabapi le ditlhahlobo tsena ebile a monate haholo. Re na le batho ba behang tshebetso ena leihlo le ntjhotjho, mme sena se ntse se ntlafala nako le nako ha hona le tlhahlobo, kahoo ho qhekella hase bothata bo bokaalo jwalo ka ha ba bangata ba neng ba ka dumela.

Bo-mme le bo-ntate, lebaka leo ke arolelanang sena le lona ke hore ke fihletse ho dumela hore le rona hangata re nka bohato bo bolokehileng ha re na le kgetho ha ho tluwa ditabeng tsa ho etsa diphetoho tse kgolo tseo re tsebang hore di tla tswela baahi ba rona le naha ya rona le kontinente molemo. Ehlile, hwa kgathatsa ebile hwa tshosa, empa meputso ya teng ke e tshwanetseng.

Taba ke hore re ke ke ra hlola re ipata kamora nnete ya kgaello ya ho ba teng ha dijithale le phihlollo, kapa kganyetso ya basebetsi ya ho fetoha. Re pakile hore moo ho nang le thato ho na le tsela. Jwalo kaha ho bolelwa, *leeto la dikhilomithara tse sekete le qala ka mohato o le mong*. Lekgolo la bo 21 la dilemo ke nnete ya rona, diphoso le tsohle, mme re karolo ya tsona kapa ha re yona. Ke rona ba maemong a boetapele lekaleng la PSET le makaleng a mmuso le a poraefete re tlamehang ho ba le ponelopele le sebete sa ho etsa seo re tsebang hore se hloka ho etswa. Ehlile, re ke ke ra etsa sena re le bang ho latela mehlodi ya rona le bokgoni ba rona bo fokolang, empa ke sona seo diboka tse kang sena di etseditsweng sona. Bohle re tla tlameha ho sebedisana le ho sebedisa mehlodi ya rona e fumanehang ho netefatsa hore re kgona ho etsa se hlokang ho etswa e le hore re tsebe ho hlahisa baithuti ba boleng bo hodimo bao mmaraka wa rona o ba hlokang haholo.

Bo-mme le bo-ntate, ka 2019 Seboka sa Lekala la Thuto le Kwetliso ya Kamora Sekolo sa Kapa Leboya (PSET) se tshwere thupelo ya pele ka sehlooho se reng: *Na lekala la Thuto le Kwetliso ya Kamora Sekolo le hlahisa baithuti ba nang le tsebo e hlokahalang, bokgoni, boiphihlelo le maikutlo bakeng sa sebaka sa mosebetsi/indasteri ya Phetoho ya Indasteri ya Bone (4IR)?* E nngwe ya diphumano tse ka sehloohong tsa thupelo ya pele e ne e le hore lekala la PSET le hlahlobe botjha mananeo a lona a thuto e le hore le hlahise baithuti ba nang le bokgoni bo hlokahalang bakeng sa mehla ya 4IR.

Ho ipapisitswe le dikgothaletso tsa thupelo ya 2019 le dipheo tsa nako e telele tsa Seboka sa Lekala la PSET la Kapa Leboya, sena se ile sa hlophisa seboka sena sa marang-rang ka sehlooho se latelang, *Kgaho ya Porofense nakong ya 4IR le Covid-19: diphephetso le menyetla bakeng sa lekala la PSET le sebaka sa mosebetsi.* Seboka sena sa marang-rang se tla boela se thehwa hodima diphumano tsa seboka se qalang mme se tswelle pele se seka-seke kgaho ya porofense nakong ya tshohanyetso e jwalo ka ya COVID-19.

Morero wa seboka sa marang-rang ke ho buisana ka sehlooho se kgethilweng le ho hlahisa dikgothaletso tse ka bang le phello e tobileng ho maano, mekgwa le ditlwaelo lekaleng la PSET la Kapa Leboya, mmuso

le indasteri ya poraefete. Dipuisano le dikgothaletso tsa bohlokwa di tla phatlalatswa tlalehong e tla hlahiswa ho Ofisi ya Tonakgolo Kapa Leboya bakeng sa ho nahanwa le ho kenngwa tshebetsong ho ka bang teng. Re tshepa hore tsena tsohle di tla kenya letsoho ntlafatsong ya moruo wa porofense ya Kapa Leboya.

Re labalabela ho ithuta ka mehato eo porofense ya Kapa Leboya e e entseng ho fihlela Sepheo sa Ntlafatso ya Morero wa Porofense sa selemo sa 2040.

Qaleho ya Phetoho ya Bone ya Indasteri e tlisitse ditheknoloji tse ferekanyang le mekgwa e jwalo ka diroboto le bohlale ba maiketsetso. Diphetoho tse bakwang ke dipherekano tsena di hloka mokgwa o fapaneng wa ho ikamahanya, ho sebetsa le ho phela.

Jwalo ka theo ya ODeL, kgaho ya kgwebo ya Unisa e hloka hore theo e kenye letsoho ka mafolofolo ho etsa hore 4IR e be nnete kahara yunivesithi le ka ho hlahisa baithuti ba nang le boiphihlelo bo hlokehang ho nka karolo ka nepo mehleng ya 4IR. Ke dumela hore bohle re tseleng eo. Kahara maikemisetso a seboka sena le mesebetsi ya sona, ntumelleng ho le bolella hore Unisa e ikemiseditse ho arolelana le mekgatlo efe kapa efe e emetsweng mona boiphihlelo ba rona,

tshehetso le bokgoni ha ho tluwa diphetohong tseo re di entseng ho netefatsa hore re le yunivesithi re hlahisa baithuti ba loketseng le ba kgonang ho sebetsana ka katleho le ditlhoko tsa lekgolo la bo 21 la dilemo.

Kea leboha.